

The Impact of Environmental, Social and Governance Disclosure on Auditor Effort and Audit Quality

Arash Tahriri*

Akram Afsay**

Abstract

Objective: In recent years, investors have considered the environmental, social and governance performance of companies to make economic decisions. Risks related to environmental, social and governance issues can affect business processes and can heighten financial risk and threaten a firm's survival. The purpose of this study is to investigate whether the environmental, social and governance disclosure of the company is related to the auditor's effort and audit quality and how is this relationship. In particular, three hypotheses were examined, in this study. It was first examined whether there was a relationship between the level of environmental, social, and governance disclosure and the auditor's efforts. Then, the relationship between the level of environmental, social, and governance disclosure and audit quality was examined. Finally, it was examined whether the relationship between the level of environmental, social, and governance disclosure and the quality of the audit depends on the auditor's efforts.

Method: In order to achieve the research goal, 97 companies among the companies listed on the Tehran Stock Exchange during the years 2013 to 2019 by systematic elimination sampling method, and a total of 679 years-companies were considered for analysis. To test the research hypotheses, a multivariate regression model, and the ordinary least squares method were used. Also, in this study, the accounting quality variable was calculated using four important audit quality criteria. These four criteria are: Auditor tenure, auditor size, discretionary accruals and auditor expertise. To avoid the multiplicity of model estimates and the complexity of interpreting the results, four audit quality criteria with the help of factor analysis techniques in SPSS software have become an indicator.

Results: The findings showed that the level of environmental, social, and governance disclosure is negatively related to audit efforts. Also, the relationship between the level of environmental, social, and governance disclosure has a negative relationship with the quality of auditing, which is affected by the audit effort.

Conclusion: The results indicate that auditors manage the audit risk due to the low level of environmental, social, and governance disclosure by exerting more effort. In fact, low levels of environmental, social, and governmental disclosure lead to increased auditor effort and consequently increased audit quality. The findings of this study that auditors generally with increased audit effort leads to higher audit quality is good news for investors and advocates of environmental, social, and governance issues. However, according to the findings, that

Journal of Accounting Knowledge, Vol. 12, No. 3, Ser.46, pp. 69-88.

* Assistant Professor of Accounting, University of Tehran, Tehran, Iran. (Email: arashtahriri@ut.ac.ir).

** Corresponding Author, PhD Candidate in Accounting, University of Tehran, Tehran, Iran. (Email: a.afsay@ut.ac.ir).

Submitted: 21 October 2020

Accepted: 31 January 2021

Publisher: Faculty of Management & Economics, Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: 10.22103/jak.2021.16637.3349

©The Authors.

Abstract

---

environmental, social and governance performance affect the auditor's effort and audit quality, there is a need for legislation in this area. It is appropriate for Standard regulators to take steps to oblige companies to make mandatory disclosures of environmental, social, and governance issues.

Keywords: *Environmental, Social and Governance Disclosure, Auditor Effort, Audit Quality.*

Paper Type: *Research Paper.*

Citation: Tahriri, A., Afsay, A. (2021). The impact of environmental, social and governance disclosure on auditor effort and audit quality. *Journal of Accounting Knowledge*, 12(3), 69-88 [In Persian].

تأثیر افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی بر تلاش حسابرس و کیفیت حسابرسی

آرش تحریری*
اکرم افسای**

چکیده

هدف: در سال‌های اخیر سرمایه‌گذاران جهت اخذ تصمیمات اقتصادی عملکرد زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت‌ها را مورد توجه قرار داده‌اند. ریسک‌های مرتبط با مسائل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی می‌توانند بر فرآیندهای تجاری شرکت تأثیرگذار باشند، ریسک مالی را تشدید کنند و تهدیدی برای بقای شرکت محسوب گردند؛ از این رو، از سوی حسابرسان مورد توجه قرار می‌گیرند. هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه بین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت با تلاش حسابرس و کیفیت حسابرسی است.

روش: به منظور دستیابی به هدف پژوهش، تعداد ۹۷ شرکت از میان شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۸ به روش نمونه‌گیری حذف سیستماتیک و در مجموع ۶۷۹ سال-شرکت جهت انجام تحلیل در نظر گرفته شد. جهت آزمون فرضیه‌های پژوهش، الگوی رگرسیون چند متغیره و روش حداقل مربعات معمولی بکار گرفته شد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با تلاش حسابرس رابطه منفی دارد. همچنین رابطه منفی بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با کیفیت حسابرسی یافت شد، که این رابطه تحت تأثیر تلاش حسابرس قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری: نتایج حاکی از آن است که حسابرسان با اعمال تلاش بیشتر، ریسک حسابرسی ناشی از سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی را مدیریت می‌کنند. در واقع سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی منجر به افزایش تلاش حسابرس و به دنبال آن افزایش کیفیت حسابرسی می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، تلاش حسابرس، کیفیت حسابرسی.

نوع مقاله: پژوهشی.

مجله دانش حسابداری، دوره دوازدهم، ش ۳، پیاپی ۴۶، صص. ۸۸-۶۹.

* استادیار گروه حسابداری، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (وایانامه: arashtahriri@ut.ac.ir).

** نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری گروه حسابداری، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (وایانامه: afsay@ut.ac.ir).

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۷/۳۰

ناشر: دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان.

استناد: تحریری، آرش؛ افسای، اکرم. (۱۴۰۰). تأثیر افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی بر تلاش حسابرس و کیفیت حسابرسی. *مجله دانش حسابداری*، ۱۲(۳)، ۸۸-۶۹.

مقدمه

مدت زمان زیادی است که سرمایه گذران بالقوه و بالفعل برای اخذ تصمیمات سرمایه گذاری، اطلاعات و سوابق شرکت‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهند. در سالهای اخیر سرمایه گذاران توجه خود را به شیوه‌های حاکمیتی، اجتماعی و زیست محیطی شرکت‌ها معطوف کرده‌اند (کوزو^۱، ۲۰۱۸). مطالعات نشان داده است زمانی که شیوه‌های زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت تزلزل می‌یابد، سرمایه گذاران عکس العمل منفی نشان می‌دهند (کاپل-بلانکارو و پیت^۲، ۲۰۱۹). بدین ترتیب، فشار روبه رشد سرمایه گذاران بر روی مدیران شرکت‌ها برای توجه به ریسک‌های زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی منجر به تصویب قوانین جدیدی شده است که افشاسازی اطلاعات زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی را در تعدادی از کشورها الزامی می‌سازد. با این وجود، بسیاری از کشورها از جمله کشور ما، سیاستی مبتنی بر الزام شرکت‌ها به افشاسازی آشکار عوامل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی ندارد. در غیاب افشاسازی الزامی اطلاعات زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، گزارشات عملکرد هیئت مدیره می‌تواند منبع اطلاعاتی مناسبی در این زمینه برای سرمایه گذاران باشد. شواهد تجربی اخیر نشان می‌دهد که عملکرد زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی ضعیف یک شرکت، می‌تواند به نگرش سرمایه گذاران نسبت به شرکت آسیب رسانده و ارزیابی آن‌ها از ریسک مالی شرکت را تشدید کند (کولبل^۳ و همکاران، ۲۰۱۷).

همانند سرمایه گذاران، حسابرس شرکت نیز سوابق زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت را بررسی کرده و ارزیابی می‌کند که چگونه ممکن است عملکرد زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی بر صورت‌های مالی شرکت اثرگذار باشد (بارک^۴ و همکاران، ۲۰۱۹؛ شارما^۵ و همکاران، ۲۰۱۸). موضوع مهم اینجاست که آیا و چگونه حسابرسان به اطلاعات افشا شده مرتبط با مسائل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی واکنش نشان می‌دهند. به طور خاص سؤال مهمی که در این پژوهش به آن می‌پردازیم این است که سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی بر روی تلاش حسابرس و کیفیت حسابرسی اثرگذار است یا خیر. برای پرداختن به این سؤال، ابتدا رابطه بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت با تلاش حسابرس بررسی می‌شود. به نظر می‌رسد که سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، ریسک‌های صاحب کار را تشدید خواهد کرد و منجر به تلاش بیشتر حسابرس خواهد داشت، که با تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی نمود پیدا می‌کند. در گام دوم، رابطه بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، با کیفیت حسابرسی بررسی می‌گردد. از آنجا که احتمالاً سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، ریسک‌های کسب و کار صاحب کار را تشدید می‌کند، احتمالاً حسابرسان تلاش بیشتری خواهند کرد و این منجر به کیفیت بالاتر حسابرسی می‌شود، و نهایتاً برای درک بهتر این رابطه، این موضوع که آیا کیفیت حسابرسی به تلاش حسابرس بستگی دارد یا خیر مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای این منظور، افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با تأخیر در ارائه گزارش حسابرس متقابلاً ارتباط داده شده و تأثیر آن بر کیفیت حسابرسی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

سهم دانش‌افزایی این پژوهش هم نظری و هم کاربردی است. از لحاظ نظری، این پژوهش ادبیات مربوط به افشای اطلاعات مسئولیت اجتماعی شرکت و همچنین ادبیات کیفیت حسابداری را توسعه می‌دهد. با اینکه در زمینه عوامل مؤثر بر تلاش حسابرس و کیفیت حسابداری پژوهش‌های بسیاری صورت گرفته است، تاکنون در ادبیات داخلی تأثیر افشای زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی بر تلاش حسابرس و کیفیت حسابداری مورد مطالعه قرار نگرفته است. از این‌رو، پژوهش حاضر با بررسی تأثیر افشای زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی بر تلاش حسابرس و کیفیت حسابداری می‌تواند برای ادبیات موجود دانش‌افزایی داشته باشد. این مطالعه نشان می‌دهد شرکت‌های با عملکرد زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی پایین، می‌توانند کیفیت حسابداری بالایی داشته باشند، بخاطر اینکه حسابرسان زمان بیشتری صرف صورت‌های مالی شرکت‌ها می‌کنند. یافته‌های این پژوهش، نتایج پژوهش **جامعی و نجفی (۱۳۹۸)** را توسعه می‌دهند.

جامعی و نجفی (۱۳۹۸) دریافتند حسابرسان در واکنش به سطح پایین افشای زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی صاحبکاران و ریسک‌هایی که به دلیل این ضعف وجود می‌آید، از صاحبکاران حق‌الزحمه‌های بیشتری طلب می‌کنند (نه بخاطر تلاش بیشتر حسابداری بلکه به خاطر افزایش ریسک). بنابراین، در این پژوهش با نشان دادن اینکه حسابرسان با افزایش تلاش خود، که به کیفیت حسابداری بالاتر منجر می‌شود، به سطح پایین افشای زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی واکنش نشان می‌دهند، یافته‌های **جامعی و نجفی (۱۳۹۸)** بسط داده شده است. از لحاظ سهم کاربردی این پژوهش، می‌توان اشاره کرد که سازمان گزارشگری جهانی با انتشار راهنمای گزارشگری پایداری، از ارتقاء شیوه‌های گزارشگری پایداری معادل گزارشگری مالی حمایت می‌کند. در این راهنما، اشاره شده است که افشاسازی‌های زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی باید حسابداری شود (**واتسون و ماکی، ۲۰۰۳**).

یافته‌های این پژوهش، مبنی بر اینکه حتی در غیاب افشاسازی اجباری، حسابرسان در واکنش به سطح پایین افشای زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی تلاش بیشتری می‌کنند، نشان می‌دهد که باید به پیاده‌سازی راهنمای گزارشگری جهانی در این رابطه توجه کرد. مخصوصاً با توجه به اینکه سرمایه‌گذاران گزارشات زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت‌ها را ارزشگذاری می‌کنند و توانایی آنها ممکن است در نبود سیاست‌های افشای اجباری زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، محدود شود. بنابراین، یافته‌های این پژوهش به بحث جاری در رابطه با اینکه آیا اطلاعات زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی باید به طور اجباری افشاسازی شود یا خیر و آیا استانداردگذاران باید ریسک‌های زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی را به استانداردهای حسابداری اضافه کنند یا خیر، کمک می‌کند. در ادامه پژوهش، ابتدا مبانی نظری، پیشینه موضوع و فرضیه‌ها بیان می‌گردد، سپس روش‌شناسی و یافته‌های پژوهش تشریح شده و در نهایت نتیجه‌گیری و پیشنهادها برگرفته از پژوهش بیان خواهد شد.

پیشینه پژوهش و تدوین فرضیه‌ها

پیشینه نظری

تحقیقات در زمینه مشروعیت سازمانی (**الیور، ۱۹۹۱؛ ساچمن، ۱۹۹۵**) نشان می‌دهد سازمان‌ها برای به دست آوردن منابع و بقا به تأیید اجتماعی نیاز دارند. گزارشگری و افشای اطلاعات شرکت با کاهش عدم تقارن اطلاعاتی بین شرکت و سرمایه‌گذاران، راهی برای بدست آوردن این مشروعیت و تأیید اجتماعی است. شرکت‌های پذیرفته شده در بورس

موظفند هر ساله گزارش وضعیت شرکت را در قالب گزارش سالیانه هیئت مدیره ارائه دهند. این گزارش می‌تواند بر ادراک ذینفعان و نیز تأیید اجتماعی شرکت‌ها تأثیرگذار باشد و منجر به شهرت و سابقه خوب و خوشنامی شرکت شود (فامبرام^۱، ۱۹۹۶؛ پولاک و ریندوا^۱، ۲۰۰۳). در نتیجه، شرکت‌ها می‌توانند این شهرت و سابقه خوب را اهرم کنند تا به آنها برای بدست آوردن مزایای رقابتی کمک کرده و تداوم فعالیت و سودآوری آنها را حفظ کند (پولاک و ریندوا^۱، ۲۰۰۳). از سوی دیگر، بحران‌ها و بدنامی‌ها به راحتی می‌توانند به شهرت و سابقه شرکت آسیب برسانند. شهرت بد می‌تواند تأیید اجتماعی را کاهش دهد، سهامداران کلیدی را گریزان کند (دیپ هوس^{۱۱}، ۲۰۰۰)، بقا و مشروعیت را به خطر انداخته (فامبرام، ۱۹۹۶؛ ساچمن، ۱۹۹۵) و بر قصد خرید تأثیر گذارد (کامیز^{۱۲}، ۲۰۰۷؛ کامیز و هولادی^{۱۳}، ۲۰۰۶). همچنین می‌تواند منجر به کاهش پیش بینی خوش بینانه تحلیلگران شود و پیشنهادات خرید را کم ارزش کند (فانگ و یاسادا^{۱۴}، ۲۰۰۹). بنابراین، شهرت بد می‌تواند منجر به کاهش درآمد، نابودی ارزش سهامداران، و افزایش هزینه‌های قانونی، مالی و عملیاتی شود. در سال‌های اخیر، مسائل مربوط به سابقه و شهرت شرکت از ریسک‌های سنتی سیاسی، تکنولوژیکی و اقتصادی به ریسک‌های زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی تغییر کرده است (کوزو، ۲۰۱۸). اگر عملکرد زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت ضعیف ارزیابی شود، قاعدتاً ریسک‌های مقرراتی، قضایی و شهرت شرکت را افزایش خواهد داد. ارزیابی بالاتر از ریسک منجر به افزایش تلاش حسابرس می‌شود (بارک و همکاران، ۲۰۱۹). ناطقی و همکاران (۱۳۹۷) دریافتند تلاش و حق الزحمه حسابرس مستقل، در فرآیند اطمینان بخشی، تحت تأثیر ریسک رفتار فرصت طلبانه واحد گزارشگر و احتمال رخداد دعاوی حقوقی علیه حسابرس قرار می‌گیرد.

حرفه حسابرسی، از طریق استانداردهای حسابرسی، به ریسک‌ها تأکید کرده است. استانداردهای حسابرسی، بیان می‌کنند که شکست حسابرسی تابعی از ریسک ذاتی، ریسک کنترل و ریسک عدم کشف تحریفات است (پیکبو^{۱۵}، ۲۰۱۰). حسابرس سطح ریسک ذاتی و کنترل (معمولاً شامل ریسک‌های تجاری صاحبکار) را با ارزیابی صاحبکار، برآورد می‌کند. ترکیب ریسک ذاتی و کنترل، ریسک تحریف با اهمیت در صورت‌های مالی را شکل می‌دهد. زمانی که این ریسک بالا باشد، حسابرسان باید ریسک عدم کشف تحریفات را کاهش دهند تا ریسک حسابرسی کاهش یابد. حسابرسان با افزایش تلاش خود این کار را انجام می‌دهند. از این رو، ریسک بالاتر تحریف با اهمیت، باید منجر به تلاش حسابرسی بیشتر شود (بل^{۱۶} و همکاران، ۲۰۰۱). با این وجود، ریسک‌های زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی ویژگی‌های منحصر به فردی دارد. اولین مبنایی که حسابرسان برای ارزیابی ریسک تحریفات با اهمیت مورد استفاده قرار می‌دهند، استانداردهای حسابرسی است، اما این استانداردها درباره عوامل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، هیچ استنتاجی ارائه نمی‌دهند. بنابراین، نمی‌دانیم که آیا افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت‌ها بر ارزیابی حسابرسان از ریسک تحریفات با اهمیت در صورت‌های مالی تأثیر دارد و آنها را وادار می‌کند تا تلاش خود را تعدیل کنند یا خیر. این موضوع فرصتی برای بررسی رابطه بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی و تلاش حسابرسی فراهم می‌کند، که در این پژوهش به آن پرداخته خواهد شد.

بارک و همکاران (۲۰۱۹) و جامعی و نجفی (۱۳۹۸) دریافتند حسابرسان در واکنش به ضعف در افشای عملکرد زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت، حق الزحمه حسابرسی را افزایش می‌دهند. اغلب در ادبیات از حق الزحمه

های حسابرسی به عنوان شاخص تلاش حسابرسی استفاده می‌شود. با این حال برخی مطالعات (نچل و پاین^{۱۷}، ۲۰۰۱؛ نچل و شارما، ۲۰۱۲؛ اسانته اپیا^{۱۸}، ۲۰۲۰) استدلال کردند که تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی، بیشتر از حق‌الزحمه های حسابرسی نشان دهنده تلاش حسابرسی بوده و شاخص مناسبتری برای تلاش حسابرسی است. نچل و شارما (۲۰۱۲) بیان می‌کنند که تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی بهتر می‌تواند تلاش حسابرسی را برآورد کند تا حق‌الزحمه ها، زیرا حق‌الزحمه ها ویژگی‌هایی مانند کاهش هزینه حسابرسی، اثرات بازار حسابرسی و صرف ریسک را در بر دارد که ارتباطی با تلاش حسابرسی ندارد. بنابراین، رابطه بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی، نشان دهنده رابطه بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با تلاش حسابرسی است.

پیش‌بینی می‌شود سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، تلاش حسابرسی را افزایش می‌دهد اما آیا این تلاش بیشتر، به کیفیت بالاتر حسابرسی منجر می‌شود یا خیر، دومین موضوع مهمی است که در اینجا بررسی می‌شود. هلگیست^{۱۹} (۱۹۹۹) و شیبانو^{۲۰} (۱۹۹۰) بیان می‌کنند تلاش حسابرسی بیشتر، به کیفیت بالاتر منجر می‌شود، که با مطالعات بعدی تأیید شد (به طور مثال، بلانکلی^{۲۱} و همکاران، ۲۰۱۲؛ کینی^{۲۲} و همکاران، ۲۰۰۴؛ لوبو و ژانو^{۲۳}، ۲۰۱۳؛ اسانته اپیا، ۲۰۲۰). مطالعات نشان داده‌اند، زمانی که صاحبکاران پر ریسک ترند، حسابرسان آزمون‌هایی طراحی خواهند کرد تا شواهد حسابرسی بیشتری جمع‌آوری کنند، با این ایده که تلاش بیشتر، فرصت‌های شناسایی تحریفات با اهمیت را افزایش خواهد داد (بل و همکاران، ۲۰۰۱). به این ترتیب، تلاش حسابرسی بیشتر، باید منجر به کیفیت بالاتر صورتهای مالی شود. ریسک‌های زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی می‌تواند به ریسک بیشتر صاحبکار منجر شود و ریسک تحریفات با اهمیت را تشدید کند. واتسون و ماکی (۲۰۰۳) بیان می‌کنند، حسابرسان، تأثیر ریسکی که مسائل محیطی می‌تواند بر فرآیند کسب و کار و کنترل داخلی بگذارد را مد نظر قرار می‌دهند. چنین ریسکی می‌تواند ریسک گزارشگری مالی را افزایش دهد. در چنین شرایطی، انتظار می‌رود، حسابرسان برای بدست آوردن شواهد کافی جهت کاهش ریسک شکست حسابرسی، سخت‌تر کار کنند. این امر می‌تواند شامل درک و ارزیابی نحوه تأثیر عملکرد زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی بر شرایط مالی صاحبکار و واکنش با رویه‌ها و منابع مناسب حسابرسی باشد. از این رو، حسابرسان با شناسایی تاثیرات ریسک گزارشگری و واکنش مناسب، می‌توانند اعتبار صورتهای مالی را برای صاحبکاران با سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی افزایش داده و کیفیت حسابرسی را بالا ببرند، نه بخاطر ویژگی‌های صاحب کار، بلکه بخاطر تلاش بیشتر حسابرسی. از این رو انتظار می‌رود، بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با کیفیت حسابرسی رابطه منفی وجود داشته باشد و احتمالاً این رابطه تحت تأثیر تلاش حسابرسی است.

پیشینه تجربی

تحقیقات تجربی حسابداری نشان می‌دهد احتمال انجام دستکاری در اقلام تعهدی و سود واقعی (جی^{۲۴} و همکاران، ۲۰۰۸؛ کیم^{۲۵} و همکاران، ۲۰۱۲) و همچنین فرار مالیاتی (لیت^{۲۶} و همکاران، ۲۰۱۳) در شرکت‌های با گزارشات مثبت اجتماعی و زیست محیطی، کمتر است. چنین شرکت‌هایی می‌توانند اوراق قرضه را در قیمت‌های پایین‌تری منتشر (جی و لئو، ۲۰۱۵) و رتبه‌بندی اعتباری بهتری به دست آورند (آتیگ^{۲۷} و همکاران، ۲۰۱۳). شرکت‌هایی که مسئولیت‌پذیری

اجتماعی بیشتری دارند، مزایای بازار سرمایه را به شکل ارزش گذاری بالاتر بازار بدست می آورند (شارما و همکاران، ۲۰۱۸). برناردی و استارک^{۲۸} (۲۰۱۸) بیان می کنند که میزان افشای مسئولیت پذیری اجتماعی و زیست محیطی برای مشارکت کنندگان آگاه بازار، با اهمیت است. چان^{۲۹} و همکاران (۲۰۱۲) و همچنین لوپز پرتاس-لامی^{۳۰} و همکاران (۲۰۱۷) دریافتند شرکت هایی که فعالیت های اجتماعی انجام می دهند، حق الزحمه های حسابرسی کمتری می پردازند و شارما و همکاران (۲۰۱۸) دریافتند، بین اقدامات زیست محیطی و حق الزحمه های حسابرسی رابطه مثبت وجود دارد.

در این رابطه فلاگراث^{۳۱} و همکاران (۲۰۱۱) بیان کردند در حالت کلی اعتبار گزارش مسئولیت پذیری اجتماعی، زمانی که توسط یک حسابدار حرفه ای مورد ارزیابی قرار بگیرد، بیشتر خواهد بود. به عبارت دیگر، یک راهکار به منظور افزایش قابلیت اعتماد گزارش مسئولیت اجتماعی شرکت، بررسی گزارش مسئولیت پذیری اجتماعی توسط حسابرس مستقل است. کیم و همکاران (۲۰۱۲) دریافتند شرکت هایی که عملکرد بهتری در افشای اطلاعات غیر مالی مانند مسئولیت اجتماعی دارند، حق الزحمه حسابرسی بیشتری دریافت می کنند. شرکت هایی که عملکرد اجتماعی بالایی دارند تمایل بیشتری به افشای عمومی فعالیت های اجتماعی خود دارند که سطح بالای شفافیت در اطلاعات باعث کاهش عدم تقارن اطلاعاتی بین شرکت و سرمایه گذاران می شود و این خود باعث کاهش ریسک ورشکستگی می گردد.

سوریکوزی^{۳۲} و همکاران (۲۰۱۸) دریافتند بین مسئولیت اجتماعی و حق الزحمه حسابرسی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد، لکن این رابطه در شرکت های دارای چارچوب مشخص و تنظیم شده برای گزارشگری مسئولیت اجتماعی هستند، معنادار و منفی است. به عبارت دیگر، در این شرکت ها تلاش حسابرس کمتر می شود که منجر به کاهش حق الزحمه حسابرسی می شود. بارک و همکاران (۲۰۱۹)، از داده های ریسک های زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی پایگاه داده زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی استفاده کردند تا واکنش حسابرس به ریسک مرتبط با سابقه زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی صاحب کار را بررسی کنند. نویسندگان دریافتند حسابرسان در واکنش به ریسک زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی صاحب کار یا از حسابرسی کناره گیری می کنند یا حق الزحمه بیشتری طلب می کنند.

اسانته اپیا (۲۰۲۰) دریافت که حسابرسان با اعمال تلاش حسابرسی بیشتر، ریسک بالای حسابرسی که با سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی ایجاد می شود را مدیریت می کنند. او دریافت، تلاش بیشتر با کشف تحریف با اهمیت توسط حسابرس و تجدید ارائه صورت های مالی، ارتباط دارد. در واقع ضعف در عملکرد زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت با تجدید ارائه کمتر که معیاری برای کیفیت بالای حسابرسی است، ارتباط دارد. او دریافت رابطه منفی بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی و کیفیت حسابرسی، عمدتاً ناشی از افزایش تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی است نه افزایش حق الزحمه حسابرسی. همچنین دریافت افشای ضعیف زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با تلاش بیشتر حسابرسی رابطه دارد و کیفیت حسابرسی را حداکثر به مدت سه سال افزایش می دهد. نتایج او نشان می دهد که تلاش حسابرسی و به دنبال آن کیفیت حسابرسی تحت تأثیر سه مؤلفه افشای زیست محیطی، اجتماعی و افشای حاکمیتی متفاوت است.

خواجوی و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی رابطه بین مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت و مدیریت سود پرداختند. نتایج پژوهش آنان نشان داد بین مسئولیت اجتماعی شرکت و مدیریت سود، رابطه منفی وجود دارد. همچنین عملکرد مالی

شرکت با مسئولیت اجتماعی شرکت، رابطه منفی و معکوس داشته، ولی مسئولیت اجتماعی شرکت در کنار مدیریت سود، باعث کاهش اثر معکوس مسئولیت اجتماعی شرکت بر عملکرد مالی، یعنی بهبود عملکرد مالی شرکت، شده است. **طالب نیا و همکاران (۱۳۹۱)** به ارزیابی کمیت و ماهیت افشای اطلاعات حسابداری زیست محیطی و اجتماعی در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. آن‌ها دریافتند شرکت‌های ایرانی ترجیح می‌دهند اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی را در گزارش هیئت مدیره به شکل اطلاعات اخباری افشا کنند. بیشترین افشا در بخش منابع انسانی و سپس در بخش محصولات و خدمات بوده است. همچنین شرکت‌ها تمایل دارند اخبار بی‌طرفانه سپس اخبار خوب را بیشتر از اخبار بد افشا کنند.

مهدوی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله بررسی رابطه بین اندازه شرکت، نوع صنعت و سودآوری با افشای اطلاعات حسابداری زیست محیطی و اجتماعی به بررسی رابطه بین سطح افشای اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی با برخی ویژگی‌های شرکت پرداختند. آن‌ها دریافتند بین اندازه شرکت با سطح افشای اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد، اما بین سطح افشای اطلاعات زیست محیطی، اجتماعی و سودآوری رابطه معناداری وجود ندارد. سطح افشای اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی شرکت‌هایی که در صنایع حساس فعالیت می‌کنند کمتر از شرکت‌هایی است که در صنایع غیر حساس فعالیت می‌کنند. **مرانجوری و علی‌خانی (۱۳۹۳)** به بررسی رابطه بین سطح افشای اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی با دو سازوکار راهبری شرکتی، یعنی سرمایه‌گذاران نهادی و مدیران غیر موظف در شرکت‌های ایرانی می‌پردازند. یافته‌ها بیانگر آن است بین اندازه شرکت با سطح افشای اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی رابطه معنادار مثبتی وجود دارد، اما بین سطح افشای اطلاعات زیست محیطی، اجتماعی و سرمایه‌گذاران نهادی و مدیران غیر موظف، رابطه معناداری مشاهده نشد.

فخاری و همکاران (۱۳۹۶) به تبیین الگویی برای رتبه‌بندی شرکت‌ها از لحاظ میزان گزارشگری زیست محیطی، اجتماعی و راهبری شرکتی به روش تحلیل سلسله مراتبی در ایران پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان داد ابتدا بعد افشای اجتماعی، سپس بعد افشای زیست محیطی و در نهایت بعد افشای راهبری شرکتی از نظر خبرگان اهمیت دارد. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد افشای اطلاعات راهبری شرکتی در گزارش‌های شرکت‌های ایرانی طی سال‌های مورد مطالعه روند صعودی داشته است؛ درحالی‌که افشای اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی و در نهایت افشای زیست محیطی، اجتماعی و راهبری شرکتی روند متغیری داشته است. سطح پایین افشای ابعاد زیست محیطی و اجتماعی و راهبری در شرکت‌های ایرانی نشان‌دهنده شکاف وضعیت موجود از انتظارات خبرگان است.

صبوحی و محمدزاده (۱۳۹۷) به بررسی رابطه بین عملکرد اجتماعی، ساختار مالکیت و حاکمیت شرکتی پرداخته‌اند. یافته‌ها حاکی از آن است بین تمرکز مالکیت، مالکیت نهادی، استقلال هیئت مدیره، اندازه شرکت، اهرم مالی و مسئولیت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد. اما بین اندازه هیئت مدیره، دوگانگی وظیفه مدیرعامل، نرخ بازده دارایی، نقدینگی و مسئولیت اجتماعی رابطه معنادار وجود ندارد. **یلویی خمسلویی و همکاران (۱۳۹۷)** به بررسی تأثیر میزان شاخص‌های پایداری افشا شده بر کیفیت سود پرداختند. نتایج نشان داد میزان شاخص‌های پایداری افشا شده به صورت جامع تأثیر مثبت و معناداری بر کیفیت سود دارد. **حساس‌یگانه و همکاران (۱۳۹۷)** وضعیت گزارشگری عملکرد پایدار

زیست محیطی و ارتباط آن با هزینه سرمایه را بررسی کردند. یافته‌ها نشان داد شرکت‌ها در مؤلفه‌های مواد اولیه، انرژی و آب، نسبت به سایر مؤلفه‌ها گزارشگری بهتری داشتند ولی سطح عملکرد پایدار زیست محیطی در این پژوهش نسبت به تحقیقات خارجی پایین ارزیابی شد. همچنین نتایج نشان داد اطلاعات عملکرد پایدار زیست محیطی بر هزینه سرمایه تأثیر مثبتی دارد.

خواجه‌وی و همکاران (۱۳۹۸) به بررسی رابطه بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت و انتخاب حسابرس پرداختند. آن‌ها دریافته‌اند شرکت‌هایی که بیشتر نسبت به افشای مسئولیت‌های اجتماعی خود اقدام می‌کنند، تمایل دارند تا حسابرسانی را به عنوان حسابرس مستقل شرکت انتخاب کنند که در بین شرکت‌های صنعت از اعتبار بالاتری برخوردار هستند؛ اما این شرکت‌ها به شهرت حسابرسان در سطح کل بازار بورس اوراق بهادار توجه شایانی نمی‌کنند. **حاجیها و شاکری (۱۳۹۸)** به بررسی ارتباط حاکمیت شرکتی، مسئولیت اجتماعی و ارزش شرکت پرداختند. نتایج حاصل از پژوهش آن‌ها نشان داد بین معیار تمرکز مالکیت و مسئولیت اجتماعی ارتباط معناداری وجود دارد ولی بین معیار درصد سهام در دست سهامداران عمده و مسئولیت اجتماعی ارتباط معناداری مشاهده نشد. همچنین بین مسئولیت اجتماعی و ارزش شرکت نیز ارتباطی معناداری مشاهده نشد.

جامعی و نجفی (۱۳۹۸) رابطه بین افشای مسئولیت اجتماعی شرکت و حق الزحمه حسابرسی را با تأکید بر مالکیت دولتی در شرکت‌ها بررسی کردند. آن‌ها دریافته‌اند بین افشای مسئولیت اجتماعی شرکت و حق الزحمه حسابرسی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج آن‌ها نشان داد که مالکیت دولتی تأثیر منفی و معنی داری بر رابطه بین افشای مسئولیت اجتماعی و حق الزحمه حسابرسی دارد. با این وجود، **جامعی و نجفی (۱۳۹۸)** استدلال نهفته علت حق الزحمه های بیشتر حسابرسی را بررسی نکردند. پرداختن به این شکاف حائز اهمیت است، بخاطر اینکه حق الزحمه های بالاتر حسابرسی می‌تواند بیانگر تلاش بیشتر حسابرسی باشد یا به سادگی به دلیل افزایش ریسکی باشد که حسابرسان از صاحبکاران با افشای ضعیف زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی طلب می‌کنند. حسابرسان ممکن است از صاحبکاران پرریسک، بخاطر تلاشی که برای حسابرسی صورتهای مالی آنها نیاز است، حق الزحمه های بیشتری طلب کنند اما این تلاش بیشتر ممکن است به معنای کیفیت بالاتر حسابرسی نباشد. از این رو ما تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی را به عنوان شاخص تلاش حسابرسی در نظر می‌گیریم.

با توجه به مبانی نظری مطرح شده، فرضیه‌های این پژوهش به صورت زیر تدوین شده‌اند:

- فرضیه اول: بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با تلاش حسابرس رابطه منفی وجود دارد.
- فرضیه دوم: بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با کیفیت حسابرسی رابطه منفی وجود دارد.
- فرضیه سوم: رابطه منفی بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با کیفیت حسابرسی به تلاش حسابرس بستگی دارد.

روش‌شناسی پژوهش

گردآوری داده‌ها

جامعه آماری این پژوهش، کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی دوره زمانی ۷ ساله از ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۸ است. نمونه آماری پژوهش، با اعمال شرایط زیر تعیین شده است: ۱. در دوره زمانی پژوهش، شرکت‌ها

در بورس اوراق بهادار تهران حضور داشته باشد. ۲. پایان سال مالی شرکت‌ها طی این سالها تغییر نکرده باشد و منتهی به پایان اسفند باشد. ۳. جزء شرکت‌های تخصصی سرمایه‌گذاری، بیمه و بانکی نباشند. ۴. داده‌های مورد نیاز پژوهش برای آنها در بازه زمانی پژوهش در دسترس باشد. با اعمال محدودیت‌های ذکر شده، در نهایت ۹۷ شرکت معادل ۶۷۹ سال-شرکت به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. داده‌های مالی مورد نیاز پژوهش از طریق صورتهای مالی حسابرسی شده شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، نرم افزار ره آورد نوین و سامانه جامع اطلاع رسانی ناشران (کدال) به دست آمده است. جهت بررسی فرضیه‌های پژوهش از رگرسیون حداقل مربعات معمولی در مجموعه داده‌های ترکیبی استفاده شده است.

الگوی پژوهش

الگوهای اقتصادسنجی (۱) تا (۳) برای آزمون فرضیه‌های اول، دوم و سوم پژوهش استفاده خواهند شد به شرح زیر هستند. برای بررسی رابطه سطح افشای زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با تلاش حسابرس (فرضیه اول) از الگوی (۱) اسانته اپیا (۲۰۲۰) با استفاده از آن ارتباط بین سطح افشای زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی بر تلاش حسابرسی را بررسی کرد، استفاده می‌شود. (سایر محققان از این الگو استفاده کرده‌اند: *نچل و پاین، ۲۰۰۱؛ نچل و شارما، ۲۰۱۲*).

$$AULAG = \beta_0 + \beta_1 ESG_t + \beta_2 ROA_t + \beta_3 LOSS_t + \beta_4 LEV_t + \beta_5 AUSIZE_t + \beta_6 AUFEE_t + \beta_7 AUDTEN_t + \varepsilon_0 \quad (1)$$

برای آزمون رابطه سطح افشای زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با کیفیت حسابرسی (فرضیه دوم) از الگوی (۲) استفاده می‌کنیم که با ادبیات همخوانی دارد (*بلانکلی و همکاران، ۲۰۱۲؛ چان و همکاران، ۲۰۱۲؛ لوبو و ژا، ۲۰۱۳* و *اسانته اپیا، ۲۰۲۰*).

$$AUDQUALITY = \beta_0 + \beta_1 ESG_t + \beta_2 OWNCON_t + \beta_3 INSOWN_t + \beta_4 INDP_t + \beta_5 BMEET_t + \beta_6 Restate_t + \beta_7 ROA_t + \varepsilon_0 \quad (2)$$

همچنین برای آزمون اینکه آیا در واکنش به سطح افشای زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، تلاش حسابرسی به کیفیت حسابرسی منجر می‌شود یا خیر (فرضیه سوم) از الگوی (۳) استفاده می‌شود (بر گرفته از مطالعه *اسانته اپیا، ۲۰۲۰*). در الگوی سوم تعامل متغیر افشای زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با تلاش حسابرس به عنوان متغیر تعدیلگر به الگو اضافه شده است.

$$AUDQUALITY = \beta_0 + \beta_1 ESG_t + \beta_2 AULAG_t + \beta_3 AULAG_t \times ESG_t + \beta_4 OWNCON_t + \beta_5 INSOWN_t + \beta_6 INDP_t + \beta_7 BMEET_t + \beta_8 Restate_t + \beta_9 ROA_t + \beta_{10} LEV_t + \varepsilon_0 \quad (3)$$

متغیرهای پژوهش

متغیرهای وابسته

متغیر وابسته الگوی اول: تلاش حسابرس (AULAG)

با پیروی از *اسانته اپیا (۲۰۲۰)*، از تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی به عنوان شاخص تلاش حسابرس استفاده می‌شود. تأخیر در گزارش حسابرسی، عبارت است از لگاریتم طبیعی فاصله زمانی بین تاریخ پایان سال مالی شرکت و تاریخ امضای گزارش حسابرسی.

متغیر وابسته الگوی دوم و سوم: کیفیت حسابرسی (AUDQUALITY)

متغیر وابسته الگوی دوم و سوم کیفیت حسابرسی است. *الزویی^{۳۳} (۲۰۱۷)* این متغیر را با استفاده از چهار معیار مهم کیفیت حسابرسی محاسبه کرد. این چهار معیار عبارتند از: دوره تصدی حسابرس، اندازه حسابرس، اقلام تعهدی

اختیاری و تخصص حسابرس. برای جلوگیری از تعدد تخمین الگوها و پیچیدگی تفسیر نتایج، چهار معیار کیفیت حسابرسی با کمک تکنیک تحلیل عاملی به یک شاخص تبدیل شده است.

دوره تصدی: در صورتیکه حسابرس بیش از ۴ سال حسابرس شرکت صاحبکار باشد این متغیر برابر با ۱ و در غیر این صورت برابر با صفر است.

اندازه حسابرس: در صورتیکه حسابرس شرکت، سازمان حسابرسی باشد این متغیر برابر با ۱ و در غیر این صورت برابر با صفر است.

اقلام تعهدی اختیاری: یکی از معیارهای کیفیت حسابرسی، ارقام تعهدی اختیاری است. بالا بودن ارقام تعهدی اختیاری، کیفیت پایین حسابرسی را نشان می‌دهد. در این پژوهش برای محاسبه ارقام تعهدی اختیاری از الگوی جونز تعدیل شده (دی چو^{۳۴} و همکاران، ۱۹۹۵) استفاده می‌شود. الگوی جونز تعدیل شده به قرار زیر است:

$$\frac{TACC_{it}}{TA_{it-1}} = \beta_1 \left[\frac{1}{TA_{it-1}} \right] + \beta_2 \left[\frac{\Delta REV_{it} - \Delta REC_{it}}{TA_{it-1}} \right] + \beta_3 \left[\frac{PPE_{it}}{TA_{it-1}} \right] + \varepsilon_{it} \quad (۴)$$

در الگوی جونز تعدیل شده، برای محاسبه ارقام تعهدی غیر اختیاری از رابطه (۵) استفاده می‌شود:

$$NDAA = \beta_1 \left[\frac{1}{TA_{it-1}} \right] + \beta_2 \left[\frac{\Delta REV_{it} - \Delta REC_{it}}{TA_{it-1}} \right] + \beta_3 \left[\frac{PPE_{it}}{TA_{it-1}} \right] \quad (۵)$$

در نهایت ارقام تعهدی اختیاری از طریق کم کردن ارقام تعهدی اختیاری از کل ارقام تعهدی حاصل می‌گردد. در روابط ۴ و ۵، TACC معرف کل ارقام تعهدی؛ NDAA ارقام تعهدی غیر اختیاری؛ TA کل دارایی‌ها؛ ΔREV تغییرات در فروش، ΔREC تغییرات در حساب‌ها و اسناد دریافتی؛ PPE اموال، ماشین‌آلات و تجهیزات است.

تخصص حسابرس: پالمرز^{۳۵} (۱۹۸۶) اشاره کرد که هر چه سهم بازار بیشتر باشد، تخصص و تجربه حسابرس در آن صنعت نسبت به سایر رقبا بیشتر است. همچنین داشتن سهم غالب بازار نشان می‌دهد که حسابرس، از لحاظ کیفیت حسابرسی به شکل مثبتی خود را از سایر رقبا متمایز ساخته است. برای اندازه‌گیری سهم بازار و تخصص حسابرس در سطح موسسه حسابرسی، از مجموع دارایی‌های تمام صاحبکاران یک موسسه حسابرسی خاص در یک صنعت خاص تقسیم بر مجموع دارایی‌های تمام صاحبکاران در این صنعت، استفاده می‌شود (رابطه ۶). موسساتی به عنوان متخصص صنعت در نظر گرفته می‌شوند که سهم بازارشان بیش از مقدار $[\frac{1}{2} \times (\text{تعداد شرکت‌های موجود در صنعت})]$ باشد (پالمرز، ۱۹۸۶). بنابراین، اگر حسابرس متخصص باشد، عدد ۱ می‌گیرد و در غیر این صورت برابر صفر است.

$$MS_{i,k} = \frac{\sum_{j=1}^{i,j,k} TA_{i,j,k}}{\sum_{i=1}^{IK} \sum_{j=1}^{i,j,k} TA_{i,j,k}} \quad (۶)$$

MS: سهم بازار موسسه حسابرسی نام در صنعت k؛ TA: مجموع دارایی‌های صاحب کاران؛ i: نماد موسسه حسابرسی؛ j: نماد شرکت صاحب کار؛ k: نماد صنعت مورد نظر.

متغیر مستقل: سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی (ESG)

در این پژوهش برای محاسبه میزان گزارشگری زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی از الگوی وزنی که فخاری و همکاران (۱۳۹۶) برای سنجش میزان گزارشگری زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت‌های فعال در بازار سرمایه ایران ارائه دادند استفاده می‌شود. بدین صورت که بر اساس چک لیست پژوهش مذکور، گزارشات هیئت مدیره به دقت مورد تحلیل محتوا قرار گرفته و در صورت وجود هر شاخص برای آن امتیاز ۱ و در غیر این صورت امتیاز صفر

در نظر گرفته می‌شود. الگوی وزنی مورد استفاده در این پژوهش (برگرفته از پژوهش فخاری و همکاران، ۱۳۹۶) به شرح زیر است:

$$ESG = 0/337 E + 0/388 S + 0/275 G$$

ESG نمایانگر نمره میزان گزارشگری زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی؛ E نمایانگر نمره بُعد زیست محیطی؛ S نمایانگر نمره بُعد اجتماعی و G نمایانگر نمره بُعد حاکمیتی است. شاخص‌های مربوط به ابعاد افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی به شرح زیر است:

جدول ۱. شاخص‌های ابعاد زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی

شاخص‌های بعد زیست محیطی	شاخص‌های بعد اجتماعی	شاخص‌های بعد حاکمیتی
۱. آلودگی و آلودگی، ضایعات	۱. سلامت و امنیت و بهره‌وری	
۲. انرژی، بهره‌وری، آب	۲. حقوق نیروی کار	۱. رعایت حقوق سهامداران
۳. تنوع زیستی	۳. ادراک اجتماعی ذینفعان	۲. کمیته‌ها
۴. تغییر آب و هوا	۴. سلامت تولید	۳. مدیریت ریسک
۵. ارزیابی ریسک محیطی	۵. عدم تبعیض و شمول اجتماعی	۴. جبران عملکرد
۶. مسائل خدمات و زنجیره تأمین	۶. مسائل اجتماعی مشتریان و زنجیره تأمین	۵. اخلاق و اصول رفتاری
۷. آموزش محیطی	۷. رعایت اصول حقوق بشر	۶. شفاف سازی راهبری
۸. سیستم مدیریت محیطی	۸. توسعه اجتماعی و بشر دوستی	۷. انطباق با قوانین
۹. شفاف سازی محیطی	۹. سرمایه‌گذاری مسئولیت اجتماعی	۸. ترکیب هیئت مدیره
	۱۰. حفظ نام تجاری و رفتار ضد رقابتی	۹. مدیریت ریسک سرمایه‌گذاری
	۱۱. یادگیری و آموزش اجتماعی	
	۱۲. شفاف سازی اجتماعی	

منبع: فخاری و همکاران (۱۳۹۶)

متغیر تعدیلگر در الگوی سوم (AULAG × ESG)

بر اساس فرضیه سوم رابطه بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی و کیفیت حسابداری با تلاش حسابداری تعدیل می‌شود. برای آزمون تجربی این فرضیه، تعامل متغیر افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با تلاش حسابداری (AULAG × ESG) به عنوان متغیر تعدیلگر به الگوی (۳) اضافه می‌شود.

متغیرهای کنترل

با پیروی از پژوهش‌های **نچل و پاین (۲۰۰۱)**؛ **نچل و شارما (۲۰۱۲)** و **اسانته اپیا (۲۰۲۰)**، متغیرهای کنترلی مرتبط با تأخیر در ارائه گزارش حسابداری که در الگوی اول این پژوهش بکار می‌روند، عبارتند از: نرخ بازده دارایی‌ها (ROA)؛ سود خالص تقسیم بر جمع دارایی‌ها؛ زیان (LOSS)؛ متغیر مجازی است که اگر سود خالص شرکت زیر صفر است ۱ و در غیر اینصورت صفر می‌گیرد؛ اهرم مالی شرکت (LEV)؛ نسبت کل بدهی‌های بلند مدت به کل دارایی‌های شرکت؛ اندازه موسسه حسابداری (AUSIZE)؛ متغیر مجازی که اگر سازمان حسابداری صورت مالی شرکت را حسابداری کرده باشد ۱ و در غیر اینصورت صفر می‌گیرد؛ حق الزحمه حسابداری (AUFEE)؛ لگاریتم طبیعی جمع حق الزحمه حسابداری؛ دوره تصدی حسابداری (AUDTEN)؛ لگاریتم طبیعی تعداد سال‌هایی که حسابرس مستقل، مسئولیت حسابداری شرکت را بر عهده دارد (سال پایه ۱۳۹۰ در نظر گرفته شده است).

با پیروی از پژوهش‌های **بلنکلی و همکاران (۲۰۱۲)**؛ **چان و همکاران (۲۰۱۲)**؛ **لوبو و ژائو (۲۰۱۳)** و **اسانته اپیا (۲۰۲۰)**، متغیرهای کنترلی مرتبط با کیفیت حسابرسی که در الگوی دوم و سوم این پژوهش بکار می‌روند، عبارتند از: تمرکز مالکیت (OwnCon): جمع درصد مالکیت سهامدارانی است که حداقل ۵٪ سهام شرکت را در اختیار دارند؛ مالکیت نهادی (InsOwn): جمع درصد سهام شرکت که به بانک‌ها، بیمه‌ها، نهادهای مالی، مادر شرکت‌ها و نهادهای دولتی تعلق دارد؛ استقلال هیئت مدیره (INDP): درصد اعضای غیر موظف هیات مدیره نسبت به جمع اعضا؛ تعداد جلسات هیئت مدیره (BMEET): تعداد جلسات هیئت مدیره در طول سال مالی؛ تجدید ارائه صورت‌های مالی (Restate): متغیر مجازی که اگر صورت‌های مالی صاحبکار تجدید ارائه شده باشد ۱ و در غیر اینصورت صفر می‌گیرد؛ (ROA): سود خالص تقسیم بر جمع دارایی‌ها؛ اهرم مالی شرکت (LEV): نسبت کل بدهی‌های بلند مدت به کل دارایی‌های شرکت.

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

در جدول ۲ آمار توصیفی متغیرهای پژوهش، شامل میانگین، میانه، حداقل مشاهدات، حداکثر مشاهدات و انحراف معیار ارائه شده است. میانگین و میانه افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی به ترتیب ۳/۱۱۳ و ۳/۷۲۵ است. حداکثر و حداقل افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی به ترتیب ۷/۷۲۵ و ۰/۵۵۰ است. انحراف معیار ۱/۱۸۱ افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی نشان دهنده پراکندگی زیاد سطح افشا در میان شرکت‌های نمونه است. میانگین و میانه تأخیر در گزارش حسابرسی به ترتیب ۹۹/۶۸۸ و ۹۹/۵۱۰ روز است. میانگین و میانه کیفیت حسابرسی به ترتیب ۰/۳۲۶ و ۰/۲۸۵ است. میانگین تمرکز مالکیت ۰/۶۷۳ است که با توجه به انحراف معیار به دست آمده (۰/۱۹۴) نوسان نسبتاً کمی دارد. میانگین اهرم مالی با مقدار ۰/۵۹۴ نشان می‌دهد به طور میانگین ۵۹/۴ درصد منابع مالی شرکت‌های نمونه از طریق بدهی تأمین مالی شده است.

جدول ۲. آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	میانه	حداکثر	حداقل	انحراف معیار
تلاش حسابرس	۹۹/۶۸۸	۹۹/۵۱۰	۱۶۳/۶۸	۳۶/۵۸۰	۰/۲۸۹
افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی	۳/۱۱۳	۳/۷۲۵	۷/۷۲۵	۰/۵۵۰	۱/۱۸۱
کیفیت حسابرسی	۰/۳۲۶	۰/۲۸۵	۱/۸۵۳	-۰/۴۵۲	۰/۵۶۱
دوره تصدی حسابرس	۲/۹۴۸	۳	۹	۱	۱/۸۶۹
حق‌الزحمه حسابرسی	۶/۳۶۴	۶/۲۱۵	۸/۵۹۶	۴/۲۹۸	۰/۶۷۹
تعداد جلسات هیئت مدیره	۱۶/۸۶	۱۴	۶۰	۸	۶/۷۴۲
بازده دارایی‌ها	۰/۱۰۸	۰/۰۹۸	۰/۶۳۱	-۰/۴۳۷	۰/۱۳۹
مالکیت نهادی	۰/۴۱۱	۰/۴۲۷	۰/۹۹۵	۰	۰/۳۲۶
اهرم مالی	۰/۵۹۴	۰/۵۷۳	۱/۸۴۸	۰/۰۷۳	۰/۲۱۹
تمرکز مالکیت	۰/۶۷۳	۰/۶۹۱	۰/۹۹۵	۰	۰/۱۹۴

نتایج آزمون فرضیه‌ها

از آنجا که عدم پایایی متغیرهای پژوهش منجر به بروز مشکل رگرسیون کاذب می‌شود، ابتدا پایایی متغیرهای پژوهش با آزمون لوین، لین و چو مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که همه متغیرها در سطح خطای ۵ درصد پایا

هستند. قبل از برآورد الگوهای رگرسیون، ابتدا مشاهدات پرت حذف گردید و با انجام آزمون جارک برانرمال بودن توزیع باقیمانده‌ها مورد بررسی قرار گرفت که در هر سه الگو، نتیجه این آزمون حاکی از توزیع نرمال باقیمانده‌ها بود. با توجه به اینکه در این پژوهش از داده‌های ترکیبی استفاده شده است، برای بررسی اینکه جهت تخمین الگوها رویکرد داده‌های مقید (تلفیقی) مناسب‌تر است یا رویکرد داده‌های تابلویی از آزمون چاو (F لیمر) استفاده شد. سطح معناداری آماره آزمون چاو در الگوهای اول، دوم و سوم به ترتیب برابر $0/0000$ ، $0/0002$ و $0/0000$ (هر سه الگو کوچکتر از ۵ درصد) است، بدین ترتیب رویکرد بکارگرفته شده برای تخمین الگوها، رویکرد داده‌های تابلویی (پنلی) است. به علاوه برای انتخاب بین الگوی اثرات ثابت و الگوی اثرات تصادفی از آزمون هاسمن استفاده شد که نتایج برای الگوی اول، دوم و سوم به ترتیب برابر $0/0013$ ، $0/0004$ و $0/0037$ بود. با توجه به اینکه نتایج هر سه الگو کوچکتر از ۵ درصد است، الگوی مدنظر از نوع اثرات ثابت است.

برای آزمون فروض کلاسیک، عدم هم خطی، عدم خودهمبستگی و ناهمسانی واریانس مورد بررسی قرار گرفت. با وجود اینکه استفاده از داده‌های ترکیبی راهی برای جلوگیری از بروز همخطی است اما برای اطمینان بیشتر از آزمون VIF برای بررسی همخطی متغیرها استفاده شد. نتایج شاخص تورم واریانس (VIF) برای کلیه متغیرها در الگوی اول کوچکتر از ۵ بود، بنابراین، بین متغیرهای الگوی اول پژوهش همخطی وجود نداشت. همچنین برای بررسی وجود ناهمسانی واریانس بین باقیمانده‌ها به انجام آزمون وایت پرداخته شد و نتایج همسانی واریانس باقیمانده‌ها را در الگوی اول نشان داد. برای بررسی خودهمبستگی بین باقیمانده‌ها از آزمون براوش گادفری استفاده شد. نتایج حاکی از عدم وجود خودهمبستگی مقادیر خطا در الگوی اول بود. پس از بررسی فروض کلاسیک رگرسیون، به آزمون فرضیه اول پژوهش می‌پردازیم.

جدول ۳. برآورد الگوی اول پژوهش

متغیر وابسته: تلاش حسابرس			
متغیر	ضریب	آماره t	سطح معناداری
افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی	-۰/۰۴۰	-۳/۷۰۲	۰/۰۰۱
بازده دارایی‌ها	-۰/۰۷۸	-۲/۵۰۱	۰/۰۰۳
زیان	۰/۰۰۸	۰/۷۲۰	۰/۲۷۱
اهرم مالی	۰/۰۳۶	۱/۶۲۷	۰/۰۰۵
اندازه موسسه حسابرسی	-۰/۰۲۱	-۱/۴۹۲	۰/۱۱۵
حق الزحمه حسابرسی	۰/۲۵۳	۳/۰۱۴	۰/۰۰۰
دوره تصدی حسابرس	۰/۱۰۱	۲/۲۵۵	۰/۰۴۴
ضریب ثابت	۰/۴۶۳	۱/۵۲۰	۰/۰۰۱
	R^2	۰/۷۰	آماره F
			۸/۳۹۳۲
		سطح معناداری آماره F	۰/۰۰۰۰

بر اساس فرضیه اول، بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی و تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی رابطه منفی وجود دارد. با توجه به نتایج برازش الگوی اول پژوهش (جدول ۳)، ضریب متغیر افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی برابر $-0/040$ بوده و دارای رابطه منفی و معنادار با تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی است (سطح معناداری

آماره t: ۰/۰۰۱۰). این بدان معناست که سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، تأخیر در ارائه گزارش حسابرس را افزایش می‌دهد، بنابراین، فرضیه اول پژوهش تأیید می‌گردد. در این الگو سطح معناداری آماره F (۰/۰۰۰۰) کمتر از سطح خطای پذیرفته شده (۰/۰۵) بوده و کل الگوی رگرسیون معنادار است. ضریب تعیین (R^2) نیز بیانگر توضیح ۷۰ درصد متغیر وابسته از طریق متغیرهای توضیحی الگو است. همچنین متغیرهای اهرم مالی، حق الزحمه حسابرسی و دوره تصدی حسابرس در سطح خطای ۵ درصد با تأخیر در ارائه گزارش حسابرس ارتباط مثبت و معناداری دارند و متغیر نرخ بازده دارایی‌ها با تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی دارای رابطه منفی و معنادار است. در خصوص سایر متغیرها ارتباط معناداری مشاهده نمی‌گردد.

جدول ۴. برآورد الگوی دوم پژوهش

متغیر وابسته: کیفیت حسابرسی				
متغیر	ضریب	آماره t	سطح معناداری	تورم واریانس
افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی	-۰/۰۳۵	-۲/۱۸۵	۰/۰۲۴	۱/۵۴
تمرکز مالکیت	۰/۲۹۲	۴/۶۰۲	۰/۰۴۲	۱/۶۱
مالکیت نهادی	۰/۰۰۱	۱/۷۶۲	۰/۰۶۹	۱/۳۶
استقلال هیئت مدیره	۰/۵۵۴	۶/۲۵۳	۰/۰۰۱	۲/۰۷
تعداد جلسات هیئت مدیره	۰/۰۰۰	۰/۶۵۲	۰/۲۶۸	۱/۱۳
تجدید ارائه صورتهای مالی	-۰/۰۰۹	-۴/۵۰۲	۰/۰۰۰	۲/۷۲
بازده دارایی‌ها	-۰/۲۶۸	-۲/۸۴۵	۰/۰۲۴	۳/۴۵
اهرم مالی	۰/۰۱۳	۲/۱۰۷	۰/۱۲۵	۲/۵۷
ضریب ثابت	۰/۵۸۲	۴/۳۰۳	۰/۰۰۰	-
	R^2	۰/۶۸	آماره F	۶/۷۲۶۳
			سطح معناداری آماره F	۰/۰۰۰۴

برای آزمون فرضیه دوم نیز ابتدا به بررسی فروض کلاسیک پرداخته شده است. برای بررسی همخطی متغیرهای الگوی دوم نیز از آزمون VIF استفاده شد. نتایج شاخص تورم واریانس (VIF) برای کلیه متغیرها در الگوی دوم کوچکتر از ۵ بود، بنابراین، بین متغیرهای الگوی دوم پژوهش همخطی وجود نداشت. همچنین برای بررسی وجود ناهمسانی واریانس بین باقیمانده‌ها به انجام آزمون وایت پرداخته شد و نتایج همسانی واریانس باقیمانده‌ها را نشان داد. برای بررسی خودهمبستگی بین باقیمانده‌ها از آزمون براوش گادفری استفاده شد. نتایج حاکی از عدم وجود خودهمبستگی مقادیر خطا در الگوی دوم بود. پس از بررسی فروض کلاسیک رگرسیون، به آزمون فرضیه دوم پژوهش می‌پردازیم.

با توجه به نتایج برازش الگوی دوم پژوهش (ارائه شده در جدول ۴) سطح معناداری آماره F (۰/۰۰۰۴) کمتر از سطح خطای پذیرش شده (۵ درصد) بوده و کل الگوی رگرسیون معنادار است. ضریب تعیین (R^2) نیز بیانگر توضیح ۶۸ درصد متغیر وابسته از طریق متغیرهای توضیحی الگو است. بر اساس فرضیه دوم، بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی و کیفیت حسابرسی صورتهای مالی رابطه منفی وجود دارد. در این الگو، ضریب متغیر افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی برابر -۰/۰۳۵ بوده و دارای رابطه منفی و معنادار با کیفیت حسابرسی است (سطح معناداری آماره t: ۰/۰۲۴). این بدان معناست که سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، منجر به

افزایش کیفیت حسابرسی می‌شود، بنابراین، فرضیه دوم پژوهش تأیید می‌گردد. در این الگو تجدید ارائه صورتهای مالی و نرخ بازده دارایی‌ها با کیفیت حسابرسی رابطه منفی و معناداری را نشان می‌دهد و متغیر تمرکز مالکیت و استقلال هیئت مدیره با کیفیت حسابرسی دارای رابطه مثبت و معنادار است. در خصوص سایر متغیرها ارتباط معناداری مشاهده نمی‌گردد.

جدول ۵. برآورد الگوی سوم پژوهش

متغیر وابسته: کیفیت حسابرسی			
متغیر	ضریب	آماره t	سطح معناداری
افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی	-۰/۲۰۷	-۱/۸۶۴	۰/۰۴۸
تلاش حسابرس	۰/۰۰۵	۲/۰۸۰	۰/۰۰۹
تلاش حسابرس X افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی	-۰/۰۰۲	-۲/۱۵۸	۰/۰۳۷
تمرکز مالکیت	۰/۰۰۱	۰/۶۹۸	۰/۱۲۷
مالکیت نهادی	۰/۰۰۰	۰/۸۰۵	۰/۳۳۵
استقلال هیئت مدیره	۰/۵۲۸	۶/۴۷۰	۰/۰۰۲
تعداد جلسات هیئت مدیره	۰/۰۰۰	۱/۲۱۷	۰/۱۹۴
تجدید ارائه صورتهای مالی	۰/۰۰۰	۰/۰۲۱	۰/۷۶۶
بازده دارایی‌ها	-۰/۲۶۲	-۳/۳۱۷	۰/۰۰۲
اهرم مالی	۰/۰۴۰	۰/۷۰۲	۰/۵۴۸
ضریب ثابت	-۲/۹۹۵	-۶/۳۴۵	۰/۰۰۳
	R ²	۰/۶۲	آماره F
			۶/۸۴۵۲
			سطح معناداری آماره F
			۰/۰۰۲۰

جهت آزمون فرضیه سوم پژوهش ابتدا به بررسی فروض کلاسیک پرداخته شد. همانند دو الگوی قبلی، در این الگو نیز برای بررسی همخطی متغیرها از آزمون VIF استفاده شد. نتایج شاخص تورم واریانس (VIF) برای کلیه متغیرها در الگوی سوم نیز کوچکتر از ۵ بود، بنابراین، بین متغیرهای الگوی سوم پژوهش همخطی وجود نداشت. همچنین برای بررسی وجود ناهمسانی واریانس بین باقیمانده‌ها به انجام آزمون وایت پرداخته شد و نتایج وجود ناهمسانی واریانس باقیمانده‌ها را در الگوی سوم نشان داد. برای رفع ناهمسانی واریانس از روش حداقل مربعات تعدیل شده (EGLS) استفاده شد. برای بررسی خودهمبستگی بین باقیمانده‌ها از آزمون براوش گادفری استفاده شد. نتایج حاکی از وجود خودهمبستگی مقادیر خطا در الگوی سوم بود که برای رفع خودهمبستگی از خطای استاندارد مقاوم بهره گرفته شد. پس از بررسی فروض کلاسیک رگرسیون، به آزمون فرضیه سوم پژوهش می‌پردازیم.

با توجه به نتایج برازش الگوی سوم پژوهش (ارائه شده در جدول ۵) سطح معناداری آماره F (۰/۰۰۲) کمتر از سطح خطای پذیرش شده (۵ درصد) بوده و کل الگوی رگرسیون معنادار است. ضریب تعیین نیز بیانگر توضیح ۶۲ درصد متغیر وابسته از طریق متغیرهای توضیحی الگو است. بر اساس فرضیه سوم، رابطه منفی بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی و کیفیت حسابرسی به تلاش حسابرس که با تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی نمود پیدا می‌کند، بستگی دارد. در این الگو، ضریب متغیر حاصل از تعامل افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی و تأخیر در ارائه گزارش حسابرس برابر ۰/۰۰۲- است و دارای رابطه منفی و معنادار با کیفیت حسابرسی است (سطح معناداری آماره t

برابر با ۰/۰۳۷ است)، که نشان می‌دهد تلاش حسابرسی در واکنش به سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، کیفیت حسابرسی را افزایش می‌دهد. بنابراین، رابطه منفی بین سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با کیفیت حسابرسی که در فرضیه دوم تأیید شد، عمدتاً ناشی از افزایش تلاش حسابرس در واکنش به سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی صاحب کار است. بنابراین فرضیه سوم تأیید می‌گردد.

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

از آنجا که پایداری موضوع مهمی برای سرمایه‌گذاران است، وجود ریسک‌های مربوط به مسائل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی می‌توانند به عملکرد و ارزش شرکت آسیب رسانند (کوزو، ۲۰۱۸). در سال ۲۰۱۶، SEC پیشنهادات آشکاری در این زمینه مطرح کرد تا افشاسازی زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی را در صورت‌های مالی الزامی کند. با این وجود افشاسازی‌های زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی هنوز در بسیاری از کشورها از جمله ایران اختیاری است. از طرفی استاندارد‌گذاران حسابرسی نیز رسیدگی به مسائل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی را به طور رسمی در استانداردهای حسابرسی جای نداده‌اند و الگوهای ارزیابی ریسک سنتی در زمینه نحوه تبدیل این ریسک‌ها به ریسک‌های تحریف با اهمیت هیچ راهنمایی ارائه نمی‌دهد (شارما و همکاران، ۲۰۱۸). در نبود افشاسازی الزامی، گزارشات سالیانه هیئت مدیره، اطلاعات مربوط به مسائل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت را منتشر می‌کند. این اطلاعات می‌تواند بر ارزیابی سرمایه‌گذاران از ریسک‌های زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی تأثیر گذار باشد. کولبل و همکاران (۲۰۱۷) نشان دادند که افشای مسائل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت، می‌تواند ارزیابی مربوط به ریسک مالی سرمایه‌گذاران را تشدید کند. بنابراین، با توجه به اینکه مسائل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی برای سرمایه‌گذاران مهم است، این پژوهش، در زمینه اینکه چگونه حسابرسان به عملکرد زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی صاحب کار واکنش نشان می‌دهند، اطلاعاتی ارائه می‌دهد.

نتایج آزمون فرضیه اول پژوهش، نشان می‌دهد که حسابرسان با صرف روزهای بیشتر برای حسابرسی صورت‌های مالی در واکنش به سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی شرکت، تلاش حسابرسی را افزایش می‌دهند. یافته‌های این پژوهش در زمینه تلاش حسابرسی مکمل پژوهش بارک و همکاران (۲۰۱۹)؛ شارما و همکاران (۲۰۱۸) و لوپزپارتاس - لامی و همکاران (۲۰۱۷) و جامعی و نجفی (۱۳۹۸) است که دریافتند بین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی و حق الزحمه‌های حسابرسی رابطه منفی وجود دارد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که رابطه گزارش شده در این پژوهش‌ها می‌تواند به خاطر تلاش بیشتر حسابرسی باشد. همچنین یافته‌های این پژوهش با نتایج پژوهش ناطقی و همکاران (۱۳۹۷) مشابه است که دریافتند تلاش حسابرس مستقل، در فرآیند اطمینان بخشی، تحت تأثیر ریسک‌های واحد گزارشگر و احتمال رخداد دعاوی حقوقی علیه حسابرس قرار می‌گیرد. علاوه بر این، نتایج آزمون فرضیه دوم پژوهش نشان داد که سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی منجر به افزایش کیفیت حسابرسی می‌شود و آزمون فرضیه سوم نشان داد که این افزایش کیفیت حسابرسی به خاطر اعمال تلاش بیشتر حسابرسان در واکنش به سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی است. بنابراین، این مطالعه نشان می‌دهد که شرکت‌هایی با سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، کمتر احتمال دارد که دچار کیفیت ضعیف حسابرسی شوند، چرا که

حسابرسان به ریسک‌های زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی با اعمال تلاش بیشتر واکنش نشان می‌دهند. این موضوع در ادبیات کیفیت حسابرسی کشور ما جدید است و با یافته‌های **نچل و شارما (۲۰۱۲)**؛ **بارک و همکاران (۲۰۱۹)** و **اسانته اپیا (۲۰۲۰)** در یافتند سطح پایین افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی منجر به افزایش تلاش حسابرس و به دنبال آن افزایش کیفیت حسابرسی می‌شود، مطابقت دارد.

یافته‌های این مطالعه، مبنی بر اینکه حسابرسان عمدتاً با افزایش تلاش حسابرسی، طوری عمل می‌کنند که به کیفیت بالاتر حسابرسی منجر می‌شود، خبر خوبی برای سرمایه‌گذاران و گروه‌ها و حامیان مسائل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی است. با این وجود، با توجه به یافته‌ها، مبنی بر اینکه عملکرد زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی بر تلاش حسابرس و کیفیت حسابرسی تاثیر گذار است، نیاز به قانون گذاری در این حوزه احساس می‌شود. مناسب است استاندارد گذاران در جهت الزام شرکت‌ها برای افشای اجباری مسائل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی گام بردارند. همچنین ممکن است نیاز باشد استانداردهای ارزیابی ریسک حسابرسی به روز رسانی شود تا ریسک‌های زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی را در خود بگنجاند. از آنجا که این پژوهش افشای زیست محیطی، افشای اجتماعی و افشای مسائل حاکمیتی را به صورت جداگانه مورد بررسی قرار نداده است، پیشنهاد می‌شود مطالعات آتی ارتباط هر دسته با حق‌الزحمه حسابرسی، تلاش حسابرس و کیفیت حسابرسی را جداگانه بررسی کنند. همچنین این پژوهش تاثیرات سطح افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی را بر صورت‌های مالی بررسی نمی‌کند، مطالعات آتی می‌تواند بررسی کنند که آیا افشای مسائل زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، که سرمایه‌گذاران در تصمیم‌گیری‌های سرمایه‌گذاری خود به آنها توجه می‌کنند، بر یکپارچگی صورت‌های مالی تاثیر می‌گذارد یا خیر. همچنین این مطالعه تاثیر واکنش مدیران به افشای زیست محیطی، اجتماعی و حاکمیتی را در نظر نمی‌گیرد. مطالعات آتی می‌تواند این موضوع را مورد بررسی قرار دهند.

یادداشت‌ها

1. COSO	2. Capelle-Blancard and Petit	3. Kölbel
4. Burke	5. Sharma	6. Watson and Mackay
7. Oliver	8. Suchman	9. Fombrum
10. Pollock and Rindova	11. Deephouse	12. Coombs
13. Holladay	14. Fang and Yasuda	15. PCAOB
16. Bell	17. Knechel and Payne	18. Asante-Appiah
19. Hillegeist	20. Shibano	21. Blankley
22. Kinney	23. Lobo and Zhao	24. Chih
25. Kim	26. Litt	27. Attig
28. Bernardi and Stark	29. Chan	30. LópezPuertas-Lamy
31. Pflugrath	32. Sevrikozi	33. Alzoubi
34. Dechow	35. Palmrose	

منابع

- جامعی، رضا؛ نجفی، قاسم. (۱۳۹۸). بررسی رابطه بین افشای مسئولیت اجتماعی شرکت و حق‌الزحمه حسابرسی. *دانش حسابداری مالی*، ۱۶(۱)، ۱۶۱-۱۳۷.
- حساس یگانه، یحیی؛ باباجانی، جعفر؛ تقوی فرد، محمدتقی؛ آراین‌پور، آرشن. (۱۳۹۷). تحلیل عملکرد پایدار زیست محیطی و تأثیر آن بر هزینه سرمایه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *حسابداری ارزشی و رفتاری*، ۳(۵)، ۳۹-۱.
- حاجیها، زهره؛ شاکری، عبدالرضا. (۱۳۹۸). حاکمیت شرکتی، افشای مسئولیت اجتماعی و ارزش شرکت. *پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی*، ۱۱(۴۴)، ۱۷۵-۱۹۲.

- خواجوی، شکراله؛ بایزیدی، انور؛ جبارزاده، سعید. (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین مدیریت سود و مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *پیشرفت‌های حسابداری*، ۱۳(۱)، ۲۹-۵۰.
- خواجوی، شکراله؛ پورگودرزی، علیرضا؛ سرمدی‌نیا، عبدالمجید. (۱۳۹۸). رابطه بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و انتخاب حسابرس، با تأکید بر شهرت حسابرس شرکت. *پژوهش‌های کاربردی در گزارشگری مالی*، ۱۴(۸)، ۴۳-۶۶.
- صبحی، نسترن؛ محمدزاده، امیر. (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین عملکرد اجتماعی، ساختار مالکیت و حاکمیت شرکتی. *دانش حسابداری مالی*، ۱۵(۱)، ۱۵۱-۱۲۷.
- طالب‌نیا، قدرت‌الله؛ علی‌خانی، راضیه؛ مرانجوری، مهدی. (۱۳۹۱). ارزیابی کمیت و ماهیت افشای اطلاعات حسابداری زیست محیطی و اجتماعی در ایران. *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، ۱۹(۳)، ۴۳-۶۰.
- فخاری، حسین؛ ملکیان، اسفندیار؛ جفایی رهنی، منیر. (۱۳۹۶). تبیین و رتبه‌بندی مؤلفه‌ها و شاخص‌های گزارشگری زیست محیطی، اجتماعی و راهبری شرکتی به روش تحلیل سلسله مراتبی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار. *حسابداری ارزشی و رفتاری*، ۴(۲)، ۱۸۷-۱۵۳.
- مرانجوری، مهدی؛ علی‌خانی، راضیه. (۱۳۹۳). افشای مسئولیت‌های اجتماعی و راهبری شرکتی. *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، ۲۱(۳)، ۳۴۸-۳۲۹.
- ملکیان، اسفندیار؛ فخاری، حسین؛ جفایی رهنی، منیر. (۱۳۹۸). بررسی تأثیر ویژگی‌های هیئت مدیره شرکت بر میزان گزارشگری زیست محیطی، اجتماعی و راهبری شرکتی. *مجله دانش حسابداری*، ۱۰(۲)، ۷۷-۱۱۲.
- مهدوی، غلامحسین؛ دریائی، عباسعلی؛ علی‌خانی، راضیه؛ مرانجوری، مهدی. (۱۳۹۳). بررسی رابطه بین اندازه بین اندازه شرکت، نوع صنعت و سودآوری با افشای اطلاعات حسابداری زیست محیطی و اجتماعی. *پژوهش‌های تجربی حسابداری*، ۴(۳)، ۸۷-۱۰۳.
- ناطق، سمیرا و مهرانی، کاوه و تحریری، آرش. (۱۳۹۷). مروری بر پژوهش‌های حسابرسی در ایران. *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، ۲۵(۱)، ۱۷۹-۱۵۹.
- یلویی خمسلوبی، مالک؛ ایزدی‌نیا، ناصر؛ عرب‌صالحی، مهدی. (۱۳۹۷). تأثیر میزان شاخص‌های پایداری افشا شده بر کیفیت سود. *مجله دانش حسابداری*، ۱۹(۴)، ۷-۳۴.

References

- Attig, N., El Ghouli, S., Guedhami, O., Suh, J. (2013). Corporate social responsibility and credit ratings. *Journal of Business Ethics*, 117(4), 679-694.
- Alzoubi, E. (2017). Audit quality, debt financing, and earnings management: Evidence from Jordan. *Journal of International Accounting*, 17(2), 170-189.
- Asante-Appiah, B. (2020). Does the severity of a client's negative environmental, social and governance reputation affect audit effort and audit quality? *Journal of Accounting and Public Policy*, 39(3), 1-22.
- Bernardi, C., Stark, A.W. (2018). On the value relevance of information on environmental and social activities and performance—Some evidence from the UK stock market. *Journal of Accounting and Public Policy*, 37(4), 282-299.
- Burke, J., Hoitash, R., Hoitash, U. (2019). Auditor response to negative media coverage of client environmental, social, and governance practices. *Accounting Horizons*, 33(3), 1-23.
- Bell, T.B., Landsman, W.R., Shackelford, D.A. (2001). Auditors' perceived business risk and audit fees: analysis and evidence. *Accounting Research Journal*, 39(1), 35-43.
- Blankley, A.I., Hurr, D.N., MacGregor, J.E. (2012). Abnormal audit fees and restatements. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 31(1), 79-96.
- Bernardi, C., Stark, A.W. (2018). On the value relevance of information on environmental and social activities and performance—Some evidence from the UK stock market. *Journal of Accounting and Public Policy*, 37(4), 282-299.
- Chan, L.H., Chen, K.C., Chen, T.Y., Yu, Y. (2012). The effects of firm-initiated clawback provisions on earnings quality and auditor behavior. *Journal of Accounting and Economics*, 54(2-3), 180-196.
- Chih, H.L., Shen, C.H., Kang, F.C. (2008). Corporate social responsibility, investor protection, and earnings management: Some international evidence. *Journal of Business Ethics*, 79(1-2), 179-198.

- COSO. (2018). Applying enterprise risk management to environmental, social and governance-related risks. *New York: Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission.*
- Capelle-Blancard, G., Petit, A. (2019). Every little helps? ESG news and stock market reaction. *Journal of Business Ethics*, 57(2), 543–565.
- Coombs, W.T. (2007). Protecting organization reputations during a crisis: The development and application of situational crisis communication theory. *Corp. Reput. Rev*, 10 (3), 163–176.
- Coombs, W.T., Holladay, S.J. (2006). Unpacking the halo effect: Reputation and crisis management. *Journal of Communication Management*, 10(2), 123–137.
- Deephouse, D.L. (2000). Media reputation as a strategic resource: An integration of mass communication and resource-based theories. *Journal of Management and Governance*, 26(6), 1091–1112.
- Dechow, P., Sloan, R. & Sweeney, A. (1995). Detecting earnings management. *Accounting Review*, 70(2): 193–225.
- Fakhari, H., Malekian, E., Rahni, M.J. (2018). Explaining and Ranking of the components and indicators of environmental, social and corporate governance. *Value & Behavioral Accounting*, 2(4), 153-187 [In Persian].
- Fombrum, C. (1996). Reputation: Realizing value from the corporate image. *Harvard Business School Press, Boston, MA.*
- Fang, L., Yasuda, A. (2009). The effectiveness of reputation as a disciplinary mechanism in sell-side research. *The Review of Financial Studies*, 22(9), 3735–3777.
- Ge, W., Liu, M. (2015). Corporate social responsibility and the cost of corporate bonds. *Journal of Accounting and Public Policy*, 34(6), 597–624.
- Hillegeist, S.A. (1999). Financial reporting and auditing under alternative damage apportionment rules. *Accounting Review*, 74(3), 347–369.
- Hassas Yegane, Y., Babajani, J., Taghavifard, M. (2018). Analysis of Environmental Sustainability Performance and its impact on the cost of equity in companies listed in Tehran Stock Exchange, *journal of Value & Behavioral Accounting*, 3(5), 1-39 [In Persian].
- Hajjiha, Z., Shakeri, A. (2019). Corporate governance, disclosure of social responsibility and company value, *Journal of Financial Accounting and Auditing Research*, 11(44), 175-192 [In Persian].
- Jamei, R., Najafi, G. (2019). Investigating the relationship between of Corporate Social Responsibility Disclosure and Audi Fees, *Financial Accounting Knowledge*, 6(1), 137-161 [In Persian].
- Khajavi, SH., Pourgoudarzi, A., Sarmadinia, A. (2019). The relation of corporate social responsibility and auditor selection; focusing on firms' auditors reputation. *Journal of Applied Research in Financial Reporting*, 8(14), 43-66 [In Persian].
- Khajavi, S., Bayazidi, A., Jabbarzadeh, S. (2011). Investigating the relationship between earnings management and corporate social responsibility of accepted companies in Tehran Stock Exchange. *Journal of Accounting Advances*, 3(1), 29-54 [In Persian].
- Kölbel, J.F., Busch, T., Jancso, L.M. (2017). How media coverage of corporate social irresponsibility increases financial risk. *The Strategic Management Journal*, 38(11), 2266– 2284.
- Kim, Y., Park, M.S., Wier, B. (2012). Is earnings quality associated with corporate social responsibility? *Accounting. Review*, 87(3), 761–796.
- Kinney Jr, W.R., Palmrose, Z.V., Scholz, S. (2004). Auditor independence, non-audit services, and restatements: Was the US government right? *Accounting Research Journal*, 42(3), 561–588.
- Knechel, W.R., Payne, J.L. (2001). Additional evidence on audit report lag. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 20(1), 137–146.
- Knechel, W.R., Sharma, D.S. (2012). Auditor-provided nonaudit services and audit effectiveness and efficiency: evidence from pre-and post-SOX audit report lags. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 31(4), 85–114.
- Maranjory, M., Alikhani, R. (2014). Social responsibility disclosure and corporate governance. *Accounting and Auditing Reviews*, 21 (3), 329-348 [In Persian].

- Malekian, E., Fakhari, H., Jafaei, M. (2019). Impact of board of directors' characteristics on environmental, social, and corporate governance reporting. *Journal of Accounting Knowledge*, 10(2), 112-77 [In Persian].
- Mahdavi, Gh., Daryaei, A., Alikhani, R. (2015). The relation of firm size, industry type and profitability to social and environmental information disclosure. *Journal of Experimental Research in Accounting*, 4(3), 87-103.
- Nateghi, S., Mehrani, K., Tahriri, A. (2018). A Review of Audit Research in Iran. *Accounting and Auditing Review*, 25(1), 159-179 [In Persian].
- Litt, B., Sharma, D., Sharma, V. (2013). Environmental initiatives and earnings management. *Managerial Auditing Journal*, 29(1), 76-106.
- LópezPuertas-Lamy, M., Desender, K., Epure, M. (2017). Corporate social responsibility and the assessment by auditors of the risk of material misstatement. *Journal of Business Finance & Accounting*, 10 (44), 1276-1314.
- Lobo, G.J., Zhao, Y. (2013). Relation between audit effort and financial report misstatements: evidence from quarterly and annual restatements. *The Account Review*, 88(4), 1385-1412.
- Oliver, C. (1991). Strategic responses to institutional processes. *Academy of Management Review*, 16(1), 145-179.
- Palmrose, Z. V. (1986). An analysis of auditor litigation and audit service quality. *Accounting Review*, 63, 55-73.
- Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). (2010). *Audit risk. PCAOB Auditing Standard No. 1101*. Washinton, D.C.: PCAOB.
- Pollock, T.G., Rindova, V.P. (2003). Media legitimation effects in the market for initial public offerings. *Academy of Management Review*, 46(5), 631-642.
- Pflugrath, G., Roebuck, P., Simnett, R. (2011). Impact of assurance and assurer's professional affiliation on financial analysts' assessment of credibility of corporate social responsibility information. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 30(2), 239-254.
- Suchman, M.C. (1995). Managing legitimacy: strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571-610.
- Sharma, D.S., Sharma, V.D., Litt, B. (2018). Environmental responsibility, external assurance and firm valuation. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 37(4), 207-233.
- Shibano, T. (1990). Assessing audit risk from errors and irregularities. *Journal of Accounting Research*, 110-140.
- Sevrikozi, A., Tzika, V. (2018). The link between CSR and Audit Fees: Are Audit Fees associated with CSR. *Journal of Accounting and Economics*, 52(1), 1-67.
- Saboochi, N., Mohamadzadeh, A. (2018). Nvestigating the relationship between social performance, ownership structure and corporate governance. *Financial Accounting Knowledge*, 5(1), 127-151 [In Persian].
- Talebnia, G., Alikhani, R., maranjory, M. (2012). Assessment of the quantitative and nature of social and environmental information disclosure in Iran. *Accounting and Auditing Reviews*, 19 (3), 43-60 [In Persian].
- Watson, M., Mackay, J. (2003). Auditing for the environment. *Managerial Auditing Journal*, 18(8), 625-630.
- Yaballuei, M., Izadinia, N. (2018). Effects of disclosure of the extent of sustainability indicators on earnings quality. *Journal of Accounting Knowledge*, 9(1), 7-34 [In Persian].
- Zavvalova, A., Pfarrer, M.D., Reger, R.K., Shapiro, D.L. (2012). Managing the message: The effects of firm actions and industry spillovers on media coverage following wrongdoing. *The Academy of Management Journal*, 55(5), 1079-1101.